

УДК 81'2

Н.Я. НЕРА,
асистент кафедри англійської філології
Львівського національного університету імені Івана Франка

НЕВЛАСНЕ-ПИТАЛЬНІ РЕЧЕННЯ У ЧНПМ VS ЖНПМ

У статті досліджено невласне-питальні конструкції (риторичне запитання і риторичний оклик) у ґендерному аспекті невласне-прямого мовлення. Аналіз здійснено з опорою на базовий та імітований ґендерні стилі, які дозволяють нам виділити чоловіче та жіноче НПМ. Кількісний аналіз досліджуваного матеріалу показує різні форми їх вираження у якісному і кількісному планах, що дозволяє нам впевнено говорити про їх ґендерну маркованість.

Ключові слова: невласне-пряме мовлення, риторичне запитання, риторичний оклик, базовий та імітований ґендерні стилі, ґендер.

Синтаксис є важливою складовою лінгвістичної структури жіночого та чоловічого невласне-прямого мовлення (далі – НПМ). У вітчизняному та зарубіжному мовознавстві вагомих внесок у дослідження синтаксичних особливостей комунікативної поведінки статей зробили В.Г. Александрова, Н.Д. Борисенко, О.Л. Бессонова, О.І. Горошко, О.О. Дорош, А.П. Мартинюк, О.В. Пермякова, О.Л. Козачишин, О.М. Холод, А.В. Кириліна, Ю.Г. Ковбаско, В.Г. Александрова, О.О. Чистяк, О. Єсперсен, Дж. Коутс, Р. Лакофф. Однак вираження емоційності ЧНПМ vs ЖНПМ на синтаксичному рівні в англійському художньому дискурсі у невласне-питальних реченнях крізь ґендерну призму ще не було предметом аналізу.

Яскраву стильову рису жіночого висловлення на синтаксичному рівні становлять питальні конструкції, що надають творам емоційнішого забарвлення. Питальне речення здатне відображати гаму об'єктивних та суб'єктивних значень; від «запиту – пошуку інформації» до спонукальності, експресивності, може також слугувати засобом підтримування контакту зі співрозмовником, активізації його уваги тощо [1, с. 6–7].

Наша мета – простежити подібності і відмінності питальних конструкцій, мовні засоби їх вираження та комунікативно-прагматичні функції у чоловічому та жіночому НПМ. *Новизна* роботи полягає в тому, що ґендерний зіставний аналіз питальних речень здійснено вперше у НПМ. Аналіз під компаративним кутом зору дозволив нам виділити базовий та імітований ґендерні стилі, де під першим, вслід за Р.Г. Потаповою, розуміємо приналежність суб'єкта мовлення до початкової фізіологічної статі – ЖНПМ, а під останнім – ЧНПМ – використання у мові ознак, властивих протилежній статі, шляхом природного наслідування [2, с. 302–303]. *Матеріалом аналізу* слугували такі романи, написані жінками-письменницями, як «The Years», «Between the Acts», «To the lighthouse», «Mrs. Dalloway», «The waves» **В. Вулф**; «The Helpmate», «The Tree of Heaven» **М. Сінклер**; «Honeycomb» **Д. Річардсон**. Отже, *наше завдання* виділити риторичне запитання та риторичний оклик і простежити мовні засоби їх вираження та комунікативно-прагматичні функції у ЧНПМ vs ЖНПМ.

Зазначимо, що питальне речення має свій семантичний та синтаксичний статус. Ці структури експлікують та імплікують модальні та конотаційні значення залежно від типу адресата та його функціонування в художньому творі: (1)****She thought****: «**Why shouldn't he? What right have I to say these things to him and make him cry, and send him to stupid parties that he doesn't want to go to? After all, he's only a little boy**» [12, с. 10]. (2) *What ought I*

*to have done?****He thought****, seeing himself brush past the waiter without giving him a tip. Not that;****He thought****, no, not that* [13, с. 162].

Так, С.Т. Шабат наголошує на тому, що питальна модальність визначається запитом, який передбачає комплекс питально-модальних реалізацій, що репрезентують об'єктивні (власне-питальні) і суб'єктивно-модальні (невласне-питальні) значення [1, с. 5, 6].

Питальні речення реалізують різноманітні змістові відтінки думок, які залежно від ситуації мовлення можуть передавати, з одного боку, семантику питальності, а з іншого – емоційно-експресивне повідомлення, оцінку: (3) *Had Eleanor after all any right to despise them? Had she done more with her life than Margaret Marrable? And I?****She thought****. And I? Who's right?****She thought****. Who's wrong?* [13, с. 180].

Відповідно, питальні речення об'єднуються на основі первинних (одержання конкретної інформації) і вторинних (вираження емоційно-оцінної конотації, ввічливого спонукування, експресивного ствердження/заперечення, підтримування контакту тощо) функцій [3, с. 384].

Таким чином, питальне речення визначають як синкретичну мовну одиницю, що є двосторонньою синтактико-семантичною єдністю, яка, з одного боку, реалізує когнітивний процес, а з іншого – комунікативно-прагматичні функції інших типів висловлень (невласне-питальні речення) [1, с. 13].

Мовленнєве оформлення запитань різниться в чоловічих і жіночих персонажів. Останнім властиве шанобливе ставлення до граматичної правильності висловлення, однак вони надмірно деталізують запитання, обтяжують його підрядними й сурядними реченнями [4, с. 2].

(4) *But was it nothing but looks, people said? What was there behind it--her beauty and splendour? Had he blown his brains out, they asked, had he died the week before they were married--some other, earlier lover, of whom rumours reached one? Or was there nothing? nothing but an incomparable beauty which she lived behind, and could do nothing to disturb? For easily though she* [14, с. 12].

Проте побудова запитань чоловічими персонажами значно відрізняється від жіночої: в них спостерігаємо прості за будовою питальні форми, які не завжди відповідають граматичним правилам [4, с. 2]: (5) *For why go back like this to the past?****He thought****. Why make him think of it again? Why make him suffer, when she had tortured him so infernally? Why?* [15, с. 19].

Тексти жіночих авторів на синтаксичному рівні навантажені питальними конструкціями, що надають чНПМ і жНПМ емоційної експресивності, оскільки мають більш емоційне навантаження, аніж твердження чи заперечення. Отже, така синтаксична особливість пов'язана з «психологічною природою процесів мислення, оскільки діюча особа, якій належить НПМ, нерідко перебуває в стані афекту, переживає, шукає виходу зі складної ситуації. Емоційно-збуджений стан виражається у формі звернення до самого себе й змушує адресата задуматись над наболілими проблемами» [5, с. 132].

Ось, до прикладу: (6) *'Should I seek out some tree? Should I desert these form rooms and libraries, and the broad yellow page in which I read Catullus, for woods and fields? Should I walk under beech trees, or saunter along the river bank, where the trees meet united like lovers in the water?* [16, с. 23].

Використання невластне-питальних конструкцій у чНПМ і жНПМ дозволяє емоційно виділити повідомлення, створити ефект персональної адресності. До невластне-питальних конструкцій у нашому дослідженні зараховуємо *риторичне запитання-звернення та риторичний оклик*. Функція невластне-питальних речень – привернути увагу, підсилити враження, підвищити динаміку емоційно-когнітивного тону, додати піднесеності повідомлюваному, залучити читача/слухача до роздумів чи переживань [6, с. 167].

Потрібно зазначити, що *риторичне запитання* є ефективним елементом діалогізації монологічного мовлення, бо служить для смислового та емоційного виділення мовленнєвих смислових центрів, для формування емоційно-оцінного ставлення адресата до предмета мовлення, а також для надання адресатові особливо важливих у смисловому відношенні етапів роздумів (доказів) [7, с. 218, 240]. Вважають, що жінки частіше за чоловіків використовують риторичні запитання [8].

Уживання *риторичного оклику* має на меті посилення уваги до певного аспекту зображуваного предмета чи до певної думки. Риторичні оклики переважно є виразниками захоплення, радості, приємного здивування мовця. Риторичні оклики вживають не стільки для вираження емоцій автора тексту, скільки для акценту на важливості, ексклюзивності події, на цікавих чи важливих питаннях [9].

Кількісне зіставлення засобів вираження невластивих питальних конструкцій у жНПМ vs чНПМ показало досить неоднорідну частотність: жНПМ – 74%, чНПМ – 26%. За нашими спостереженнями, риторичне запитання у жНПМ вербалізується такими засобами експресивного синтаксису, як: анафоричний, епіфоричний та кільцевий повтори; однорідні члени речення, в чНПМ – анафорою і трикомпонентними сполученнями відповідно. Риторичний оклик у жНПМ вербалізується за допомогою анафори, епіфори, вигуку, структур what (a) + прикметник + іменник; how + прикметник / прислівник і неозначеним займенником one, в чНПМ використовуються анафора та структура how + прикметник/ прислівник .

Чималий відсоток уживання невластивих питальних конструкцій (табл. 1) у жНПМ знову ж таки свідчить про високий рівень експресивності та емоційності жіночого висловлювання, які відображають «модальність невпевненість, внутрішні вагання, безперервні пошуки та прагнення самоідентифікуватися» [10, с. 98]. Абсолютні та відносні показники у чНПМ – менш продуктивні (табл. 1).

Таблиця 1

Невластиві питальні конструкції у чНПМ і жНПМ

№ з/п	Засоби вираження	чНПМ		жНПМ	
		К-сть	%	К-ть	%
1	Риторичне запитання	30	16,4	83	45,4
2	Риторичний оклик	18	9,8	52	28,4
	Разом	48	26,2	135	73,8

Різноманітність емоційно-експресивних відтінків у фрагменті з жНПМ містить роздуми-міркування над важливими питаннями людського буття, оформлені у вигляді риторичного запитання: (7) «The truth was that he did not enjoy family life. It was in this sort of state that one asked oneself, **What does one live for? Why, one asked oneself, does one take all these pains for the human race to go on? Is it so very desirable? Are we attractive as a species?** Not so very, ***He thought***, looking at those rather untidy boys. His favourite, Cam, was in bed, ***he supposed***. **Foolish questions, vain questions, questions one never asked if one was occupied. Is human life this? Is human life that? One never had time to think about it. But here he was asking himself that sort of question, because Mrs. Ramsay was giving orders to servants**» [15, с. 40].

Наростання душевного хвилювання вербалізовано синтаксичним паралелізмом і градацією, яка переростає у перелічування *foolish questions, vain questions, questions one never asked* та анафору: *Is human life this? Is human life that?*

Риторичне запитання спонукає слухача / читача самому знайти відповідь:

(8) «**Was it wisdom? Was it knowledge? Was it, once more, the deceptiveness of beauty, so that all one's perceptions, half way to truth, were tangled in a golden mesh? or did she lock up within her some secret which certainly Lily Briscoe believed people must have for the world to go on at all? Every one could not be as helter skelter, hand to mouth as she was. But if they knew, could they tell one what they knew?**» [14, с. 22]. Синтаксичний паралелізм спрямований на створення експресивного стилю, а експресивне навантаження повторів передає напружений емоційний стан.

Риторичний оклик відрізняється від питальних структур яскравою окличною інтонацією, що виражає здивування, крайнє напруження почуттів. Ось, до прикладу: (9) **But the dead, ***thought Lily***, encountering some obstacle in her design which made her pause and ponder, stepping back a foot or so, oh, the dead!***She murmured***, one pitied them, one brushed them aside, one had even a little contempt for them** [14, с. 76].

Епіфора (*But the dead...oh, the dead!*) привертає увагу читача і при подальшому прочитанні фрагмента з жНПМ фіксуємо синтаксичний паралелізм (*one pitied them, one*

brushed them aside, one had even a little contempt for them), поданий автором із наростанням, що породжує висхідну градацію, підвищує емоційне напруження.

(10) *Especially, ***Lily thought***, Mrs. Ramsay would glance at Prue. She sat in the middle between brothers and sisters, always occupied, it seemed, seeing that Nothing went wrong so that ***she scarcely spoke herself***. **How Prue must have blamed herself for that earwig in the milk How white she had gone when Mr. Ramsay threw his plate through the window! How she drooped under those long silences between them!** Anyhow, her mother now would seem to be making it up to her; assuring her that everything was well; promising her that one of these days that same happiness would be hers [14, с. 87]. Нарощення ретроспективних спогадів і підсилення емоційного тону відображено синтаксичним повтором з допомогою *How...* задля досягнення емоційно-оцінного впливу на читача.*

Риторичність питальних структур у ЧНПМ та жНПМ пояснюється діалогізацією оповіді. Питальні речення наприкінці абзацу «створюють ефект домислу з боку адресата», тоді як усередині – «посилують психологізацію зображення» [11, с. 195]. Функціонування питальних структур із *What* є засобом відтворення роздумів персонажа, а пропущені відповіді у цьому випадку і в інших сегментах НПМ залишаються своєрідним «вакуумом домислів» адресата: (11) ***For why go back like this to the past? ***He thought****. Why make him think of it again? Why make him suffer, when she had tortured him so infernally? Why?*** [15, р. 31]. (12) ******She said*** to herself: «Why should I not love him? His heart must be as pure as the heart of that little blessed child»*** [17, с. 54]. (13) ***«Rag bags, bundles of pretenc"e», ***She thought***, as she confronted the women. They glanced up with cunning eyes. They looked small and cringing. She rushed on, sweeping them aside. . . . Who had made them so small and cheated and for all their smiles so angry? What was it they wanted? What was it women wanted that always made them so angry?»*** [18, с. 98].

Отже, невласне-питальні речення у ЧНПМ та жНПМ є непрямим експресивним засобом, який, з одного боку, через персонажний дискурс відтворює внутрішній стан автора, передає його особисті погляди на повідомлюване, встановлює зв'язок «автор – читач», а з іншого – виконує комунікативно-прагматичну функцію, що полягає в інтелектуальному спонуканні читача до розмірковувань, у синхронному спілкуванні з ним через особисту «присутність» і пряме звернення. Гендерний підхід до невласне-питальних структур виявив не лише кількісні розбіжності у ЧНПМ та жНПМ (26 та 74% відповідно), але й їхню якісну неоднорідність. Для жНПМ властиве розмаїття експресивного синтаксису в невласне-питальних структурах, тоді як ЧНПМ характеризується використанням обмеженого кола експресивних засобів.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані в подальшому дослідженні НПМ, відібраного з романів автора-чоловіка.

Список використаних джерел

1. Шабат С.Т. Категорія питальної модальності в сучасній українській мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук / С.Т. Шабат. – Івано-Франківськ, 2000. – 19 с.
2. Потапова Р.Г. Сексолокт как объект исследования в криминалистике / Р.Г. Потапова // Гендер: язык, культура, коммуникация. – М.: МГЛУ, 2002. – С. 302–313.
3. Русская грамматика: в 2 т. Т. II. Синтаксис / глав. ред. Н. Ю. Шведова. – М.: Наука, 1980. – 710 с.
4. Дорош О.О. Лінгвокогнітивний і комунікативний аспекти авторського жіночого мовлення в романах Маргеріт Дюрас: автореф. дис. ... канд. філол. наук / О.О. Дорош. – К., 2006. – 20 с.
5. Кусько Е.Я. Проблемы языка современной художественной литературы. Несобственно-прямая речь в литературе ГДР / Е.Я. Кусько. – Львов: Высшая школа, 1980. – 208 с.
6. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учеб. для вузов / И.В. Арнольд. – М.: Флинта; Наука, 2002. – 384 с.
7. Михальская А.К. Основы риторики: мысль и слово: учеб. пособ. / А.К. Михальская. – М.: Просвещение, 1996. – 416 с.

8. Лисенкова О.А. Синтаксическая транспозиция в мужской и женской аффективной речи (на материале англ.яз.): автореф. дис. ... канд. филол. наук / О.А. Лисенкова. – Нижний Новгород, 2007. – 18 с.

9. Ломоносова К. Засоби реалізації контактостановлювальної функції в текстах малої форми / К. Ломоносова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.journ.univ.kiev.ua/ndumk/images/pdf/ndumk_1_2015.pdf (Останнє звернення 13.10.2016).

10. Пастушенко Л. Фемінна модальність тексту з погляду лінгвокультурології // Л. Пастушенко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград: РВВКДПУ ім. В. Винниченка, 2008. – Вип. 75(4). – С. 94–98.

11. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І.А. Бехта. – К.: Грамота, 2004. – 304 с.

Джерела ілюстративного матеріалу

12. Sinclair M. The Tree of Heaven [Electronic resource] / May Sinclair. – Available at: <http://www.gutenberg.org/ebooks/13883> (Останнє звернення 13.10.2016).

13. Woolf V. The Years. Between the Acts / Virginia Woolf. – L.: Wordsworth Classics, 2012. – 413 p.

14. Woolf V. To the Lighthouse / Virginia Woolf. – L.: Wordsworth Classics, 2002. – 160 p.

15. Woolf V. Mrs. Dalloway / Virginia Woolf. – L.: Wordsworth Classics, 2003. – 146 p.

16. Woolf V. The Waves / Virginia Woolf. – L.: Wordsworth Classics, 2000. – 172 p.

17. Sinclair M. The Helpmate [Electronic resource] / May Sinclair. – Available at: <http://www.gutenberg.org/ebooks/17867> (Останнє звернення 13.10.2016).

18. Richardson D. Pilgrimage: Honeycomb [Electronic resource] / D. Richardson. – Available at: <https://www.archive.org/details/honeycomb00rich> (Останнє звернення 13.10.2016).

References

1. Arnol'd, I.V. *Stilistika. Sovremennyy anglijskij jazyk: ucheb. dlja vuzov* [Stylistics. Modern English: textbook for universities]. Moscow, Flinta, Nauka Publ., 2002, 384 p.

2. Behta, I.A. *Diskurs naratora v anglomovnij prozi* [Narrator's discourse in English prose]. Kyiv, Gramota Publ., 2002, 304 p.

3. Dorosh, O.O. *Lingvokognitivnij i komunikativnij aspekti avtors'kogo zhinochogo movlenja v romanah Margerit Djuras*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Lingvocognitive and communicative aspects of the author's women's speech in Marguerite Duras' novels. Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Kyiv, 2006, 20 p.

4. Kus'ko, E.Ja. *Problemy jazyka sovremennoj hudozhestvennoj literatury. Nesobstvenno-prjamaja rech' v literature GDR* [Language problems of modern fiction. Free-indirect speech in the literature of the GDR]. L'vov, Vyssh. shk. Publ., 1980, 208 p.

5. Lisenkova, O.A. *Sintaksicheskaja transpozicija v muzhskoj i zhenskoj affektivnoj rechi (na materiale angl.jaz.)*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Syntactic transposition in the male and female affective speech (on the material of the English language). Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Nizhnij Novgorod, 2007, 18 p.

6. Lomonosova, K. *Zasobi realizacii kontaktovstanovljuval'noj funkcii v tekstah maloї formi* [Means of contact-formed function in the texts of small form]. Available at: www.journ.univ.kiev.ua/ndumk/images/pdf/ndumk_1_2015.pdf (Accessed 13 October 2016).

7. Mihal'ska, A.K. *Osnovy ritoriki: mysl' i slovo: ucheb. posob* [Basics of rhetoric: the thought and the word: textbook]. Moscow, Prosveshhenie Publ., 1996, 416 p.

8. Pastushenko, L. *Feminna modal'nist' tekstu z pogljadu lingvokul'turologii* [Feminine modality of the text from the point of view of linguoculturology]. *Naukovi zapiski. Serija: Filologichni nauki (movoznavstvo): u 5 vol.* [Scientific notes. Series: philological sciences (linguistics): in 5 vol.]. Kirovograd, RVVKDPU im. V. Vinnichenka Publ., 2008, issue 75(4), pp. 94-98.

9. Potapova, R.G. *Seksolekt kak objekt issledovanija v kriminalistike. Gender: jazyk, kul'tura, kommunikacija* [Sexolect as an object of research in criminalistics. Gender: language, culture, communication]. Moscow, MGLU Publ., 2002, pp. 302-313.

10. *Russkaja gramatika: v 2 t.* [Russian grammar: in 2 vol.]. Moscow, Nauka Publ., 1980, 710 p.

11. Shabat, S.T. *Kategorija pital'noi modal'nosti v suchasnij ukraïns'kij movi*. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [The category of question modality in the modern Ukrainian language. Extended abstract of cand. philol. sci. diss.]. Ivano-Frankivs'k, 2000, 19 p.

Literary sources

12. Richardson, D. *Pilgrimage: Honeycomb*. Available at: <https://archive.org/details/honeycomb00rich> (Accessed 13 October 2016).

13. Sinclair, M. *The Tree of Heaven*. Available at: <http://www.gutenberg.org/ebooks/13883> (Accessed 13 October 2016).

14. Sinclair, M. *The Helpmate*. Available at: <http://www.gutenberg.org/ebooks/17867> (Accessed 13 October 2016).

15. Woolf, V. *The Years. Between the Acts*. London, Wordsworth Classics Publ., 2012, 413 p.

16. Woolf, V. *To the Lighthouse*. London, Wordsworth Classics Publ., 2002, 160 p.

17. Woolf, V. *Mrs. Dalloway*. London, Wordsworth Classics Publ., 2003, 146 p.

18. Woolf, V. *The Waves*. London, Wordsworth Classics Publ., 2000, 172 p.

В статті досліджено неособово-впитальнi конструкцiї (риторический впитальнi питання i риторический оклик) в гендерному аспекті неособово-прямой речі. Аналіз здійснено з опорою на базовий i імітований гендерні стилі, котрі дозволяють нам виділити мужське i жінське НІР. Количесвенний аналіз досліджуемого матеріала показує різні форми їх вираження в качесвенному i количесвенному планах, що дозволяє нам впевнено говорити об їх гендерній маркованості.

Ключеві слова: неособово-прямая речь, риторический впитальнi питання, риторический оклик, базовий i імітований гендерні стилі, гендер.

This article deals with free-interrogative constructions (rhetorical question and rhetorical exclamation) in the gender aspect of free-indirect speech. The analysis is based on the basic and imitated gender styles that allow us to distinguish male and female FIS. Quantitative analysis of the material demonstrates different forms of their expression in qualitative and quantitative terms, which allow us to assert their gender markers.

Key words: free-indirect speech, rhetorical question, rhetorical exclamation, basic and imitated gender styles, gender.

Одержано 21.11.2016